

УДК 316.346.32-053.6

М. Мельник

ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МОЛОДІ ЯК ОБ’ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Розкрито суть поняття “соціальне становлення та розвиток молоді”. Визначено складові процесу соціального становлення та розвитку молоді. Наведено основні завдання та принципи державної політики сприяння інтеграції молоді в суспільство. Окреслено основні напрями державної політики у сфері соціального становлення та розвитку молоді в Україні.

Ключові слова: соціальне становлення та розвиток молоді, особистість, соціалізація, самовизначення, економічна самостійність, молодіжна політика, молодь, освіта, зайнятість, житло.

Молодь – рушійна сила прогресу, запорука розвитку суспільства, передачі духовно-матеріальних цінностей від покоління до покоління. Важливість і постійну актуальність вивчення молоді як соціально-демографічної групи з її проблемами і потребами, бажаннями самореалізації, самоствердження та економічної самостійності важко переоцінити. Розвинені держави на практиці показали, що інвестиції в молодь є передумовою конкурентоздатної економіки. Однак тільки здорові, освічені, високоморальні, матеріально забезпечені, щасливі молоді громадяни здатні принести максимальну користь державі та суспільству, тому на останніх покладається велика відповідальність за створення гідних стартових умов для молоді та її подальшого розвитку.

У своїх працях молодіжній політиці загалом та деяким аспектам соціального становлення і розвитку молоді приділяли увагу О. Артюх, Є. Бородін, О. Валецький, А. Васильєв, О. Вишняк, Т. Гладка, М. Головатий, В. Головенько, А. Горшкова, А. Камінський, А. Карнаух, О. Корнієвський, Л. Кривачук, Н. Метолькіна, Н. Некрутенко, С. Ничипоренко, В. Омельчук, В. Орлов, І. Парубчак, М. Перепелиця, В. Пилипенко, С. Приходько, В. Ребкало, О. Соколов, Р. Сторожук, Н. Черниш, П. Шестопалов, О. Штанська, О. Яременко та інші.

Аналіз проблем соціалізації сучасної молоді представлений у працях О. Балакіревої, Л. Белової, О. Голобуцького, Т. Голобуцької, О. Корнієвського, В. Куліка, Н. Левковської, Л. Сутіянової, С. Толстоухової, В. Якушик, О. Яременко та інших.

Зокрема, у працях М. Головатого висвітлено основні принципи, напрями і механізми реалізації державної молодіжної політики. Г. Приходько досліджує вплив ринкових чинників на соціальну активність молоді. А. Васильєв вивчає еволюцію державної молодіжної політики та перспективи її подальшого розвитку. І. Парубчак досліджує організаційно-правові механізми реалізації державної молодіжної політики в Україні на регіональному рівні. Т. Гладка зосереджує увагу на особливостях державного регулювання інноваційним розвитком освіти. Особливості формування і реалізації державної політики зайнятості молоді досліджує А. Штанська. Механізми та джерела державного фінансування пільгового житлового кредитування молоді в Україні вивчає В. Орлов. У дисертації А. Горшкової проведено аналіз характеристик і ступеня взаємодії освіти й економіки України, виявлено потреби економіки у фахівцях відповідного рівня

кваліфікації, а також проведено аналіз сучасних тенденцій у розвитку освіти. Н. Метьюлкіна здійснює обґрунтування напрямів вдосконалення механізмів державного управління у сфері молодіжної політики, спрямованих на вирішення проблем інтеграції молоді в суспільство в умовах соціальної нестабільності шляхом вивчення й адаптації зарубіжного досвіду.

Як бачимо, одні науковці ставили за мету дослідити молодіжну політику загалом, інші зосереджували свою увагу на реалізації окремих напрямів молодіжної політики чи вирішенні тих чи інших проблем молоді. Бажаючи охопити всю молодіжну політику, автори іноді не звертають належної уваги на її основну мету – сприяння соціальному становленню та розвитку молоді. Адже, якщо правильно сформулювати та реалізовувати політику в цій сфері, то багатьох молодіжних проблем можна уникнути. Відзначаючи вагомість та практичну необхідність одержаних наукових результатів вище згаданих авторів, потрібно відмітити недостатню кількість комплексних досліджень у сфері соціального становлення та розвитку молоді з погляду державного управління, що свідчить про актуальність подальшого вивчення обраної тематики.

Мета статті – дослідження соціального становлення та розвитку молоді як об'єкта державного управління.

Реалізація визначеної мети передбачає вирішення таких завдань: розкрити суть поняття “соціальне становлення та розвиток молоді”; з'ясувати основні напрями державного управління у сфері соціального становлення та розвитку молоді в Україні.

Молодь займає важливе місце у соціальній структурі суспільства. Як зазначає М. Гуцалова, молодь – це соціально-демографічна група суспільства, що переживає період становлення соціальної зрілості, адаптації до світу дорослих і майбутніх змін, яка постійно поповнює політично й економічно активне населення держави [1].

Згідно із Законом України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” соціальне становлення молоді – це процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елемента цієї системи [2].

Суспільство розглядають як соціальну систему – цілісне утворення, основним елементом якого є люди, їх зв'язки, взаємодії та взаємовідносини, соціальні інститути та організації, соціальні групи та спільноти, норми і цінності. Життєдіяльність суспільства (суспільне життя) є необхідною умовою його існування, реалізації його завдань і функцій [3].

Суспільне життя – реальний процес існування розвитку і взаємодії осіб, соціальних спільнот, інститутів, суспільства, що відбувається в конкретно-історичних умовах і характеризується певною системою форм діяльності. Специфічною ознакою суспільного життя є єдність матеріального і духовного, стихійного і свідомого начал. Основними сферами суспільного життя є: економічна, політична, духовна, культурна, соціальна [4].

Наближеним до законодавчого трактування поняття “соціальне становлення молоді” є визначення терміна “соціалізація особистості”, який використовується в соціології.

Внаслідок того, що соціалізація є досить складним і багатовекторним процесом, немає однастайності серед вчених-соціологів щодо розуміння суті цього поняття. Узагальнюючи різні підходи, О. Галус визначає соціалізацію людини як процес засвоєння та відтворення нею культурних цінностей і соціальних норм, а також саморозвитку і самореалізації в тому суспільстві, у якому вона проживає [5].

Г. Михайлишин розуміє під соціалізацією процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості [6].

У словнику соціологічних термінів і понять за редакцією Є. Біленького подано таке визначення: “Соціалізація – процес становлення особистості, освоєння індивідом певної системи знань і цінностей, ролей, норм і зразків поведінки, притаманних певному суспільству, соціальній спільноті, групі, які дають йому змогу функціонувати як повноцінному члену суспільства” [7].

Саме в процесі соціалізації індивід стає особистістю, під якою В. Циба розуміє людину як продукт соціального впливу і суб’єкт міжособистісних відносин у межах соціальних (сфері політики, економіки, культури, педагогіки, родини й релігії) інституцій. Особистість, за визначенням В. Циби, здатна до суб’єктивного прогнозування та коротко- і довготермінового стратегічного планування своєї діяльності щодо задоволення матеріальних і духовних потреб шляхом відтворення і творення цінностей соціального і штучно-природного середовища та узгодження своїх планів життєдіяльності з відповідними планами інших суб’єктів у партнерській і конкурентній діяльності [8].

Порівнявши визначення терміна “соціалізація”, які подають вчені-соціологи, та тлумачення терміна “соціальне становлення молоді”, поданого в Законі України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, можемо зробити висновок, що суть наведених понять майже ідентична. Однак ми вважаємо, що соціальне становлення молоді є ширшим поняттям, ніж соціалізація, яка є основною та базовою складовою соціального становлення та розвитку молоді.

Так, соціалізація стосується формування особистості, передусім її інтелекту, духовних, моральних, культурних якостей, а соціальне становлення включає, крім формування особистості, і її економічне самовизначення, пошук свого місця в економічному житті суспільства. Це чітко зрозуміло із визначень. Якщо соціалізація – це процес інтеграції індивіда в суспільство шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості, то соціальне становлення передбачає різнобічне включення молоді в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Розвиток людини є безперервним процесом, який не припиняється до моменту припинення самого життя. Людина зазнає різних фізичних (морфологічних, біохімічних, фізіологічних) і соціальних (психічних, духовних, інтелектуальних) змін. Результатом розвитку є становлення людини як біологічного виду і соціальної істоти.

Ю. Філіппов зазначає, що у ситуації вибору змісту і форм діяльності кожна молода людина прагне керувати власним розвитком як процесом, який є складною структурою і включає такі види діяльності: самоосвіта; самовиховання (робота над характером, емоційним та моральним розвитком, філософією життя тощо); вибір напрямку (галузі) освіти та професії; вибір конкретного місця роботи; вибір групи друзів, товаришів, колег; участь у певних громадських і політичних організаціях; рішення щодо вступу до шлюбу і складу сім’ї; пошуки шляхів досягнення поставленої мети [9].

Вираз “становлення і розвиток” став стандартним: дещо виникає, щоб потім розвиватися від нижчих форм до вищих. Головна відмінність між становленням і розвитком полягає у тому, що у першому виникнення і зникнення є дві сторони одного процесу, а в другому – дві його стадії [10].

На нашу думку, соціальне становлення та розвиток молоді – це процес різнобічного включення молодих людей в усі сфери життєдіяльності суспільства та постійна діяльність молодих людей із самовдосконалення та забезпечення достойного рівня та якості життя. Складовими процесу соціального становлення та розвитку молоді є:

- фізичний і психічний розвиток (стан здоров'я, здоровий спосіб життя, очікувана тривалість життя);
- соціальний розвиток (засвоєння молоддю соціальних норм і ролей, набуття певного соціального статусу, визначення способу життя, вибір і здобуття професії, вища освіта);
- гуманітарний розвиток (загальна освіта, культура, моральність, духовність);
- рівень матеріального забезпечення (ступінь економічної самостійності молоді, рівень і якість забезпечення молоддю її основних матеріальних потреб: харчування, одяг, житло тощо).

Бажано, щоб молода людина сформувала в собі вміння здійснювати відповідний вибір із різних альтернатив. Соціалізуючі інститути працюють заради того, щоб надалі вони переставали бути потрібними, їх головне завдання – “запустити механізм самоорганізації і саморозвитку”.

Держава повинна сприяти соціальному становленню та розвитку молодих громадян. Так, основними принципами, на яких базується соціальне становлення та розвиток молоді, є: повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, історичних, культурних, національних особливостей України, її природи; безпосередня участь молоді у формуванні та реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі та молоді зокрема; врахування потреб молоді, співвіднесення їх реалізації з економічними можливостями держави; доступність для кожного молодого громадянина соціальних послуг і рівність правових гарантій; відповідальність держави за створення умов щодо саморозвитку і самореалізації молоді; єдність зусиль держави, всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, підприємств, установ, організацій та громадян у справі соціального становлення та розвитку молоді; відповідальність кожного молодого громадянина перед суспільством і державою за додержання Конституції України, законодавства України [11].

Державна політика у сфері соціального становлення та розвитку молоді є складовою державної молодіжної політики, яка, своєю чергою, задекларована як пріоритетний і специфічний напрям діяльності держави.

Згідно із Декларацією “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні”, державна молодіжна політика – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [12].

Іншими словами, ключовим завданням молодіжної політики є всебічне сприяння соціальному становленню та розвитку молоді. Погоджуємось із М. Гуцаловою, яка сформулювала головну ідею реалізації державної молодіжної політики так: кожна молода людина повинна мати рівні умови для успішного життєвого старту – одержати якісну вищу освіту, отримати перше робоче місце, мати можливість забезпечити себе власним житлом та займатися самовдосконаленням протягом всього життя [13].

Декларація “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” є основою для подальшого розвитку державної молодіжної політики, її правової бази, практичної діяльності органів державної влади і управління, яка спрямовується на сприяння повноцінного розвитку молодих громадян України.

На основі аналізу Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” можна зробити висновок, що державна політика в сфері соціального становлення та розвитку молоді в Україні здійснюється за такими основними напрямами:

- праця молоді;
- підтримка підприємницької ініціативи та діяльності молоді;
- сприяння підвищенню рівня життя молоді;
- житлові умови молоді;
- освіта, культурний розвиток молоді;
- охорона здоров’я, фізичний розвиток молоді;
- гарантії правового захисту молоді;
- гарантії діяльності молодіжних громадських організацій.

Необхідно зазначити, що ці напрями не є автономними, відокремленими одне від одного. Вони залежні та взаємопов’язані. На практиці, однак, бачимо, що цей зв’язок розірвано. Наприклад, існуюче пільгове житлове кредитування молоді доступне тільки небагатьом, оскільки молодь неплатоспроможна. Низький рівень доходів молоді зумовлений низьким рівнем зарплат, які своєю чергою викликані дисбалансом між попитом і пропозицією на ринку праці, станом економіки в державі, відсутністю у молодій людини відповідних професійних навичок чи кваліфікації.

Численні соціологічні дослідження свідчать, що у сучасному суспільстві процес становлення, соціального визрівання підростаючого покоління пов’язаний з величезними труднощами. У широкому розумінні проблеми молоді є ніщо інше, як проблеми її соціальної, психологічної, освітньої та професійної підготовки до зміни старшого покоління в усіх сферах життя.

Вітчизняні науковці наголошують на тому, що соціальні проблеми молоді – це не будь-які суперечності її життєдіяльності, а лише ті, які поглиблюються і свідчать про недостатність існуючих способів їх вирішення, а, отже, призводять до появи дезорганізуючих процесів у системі “суспільство-молодь”. Найбільш суттєві з них:

- рівень освіти і матеріальний стан молоді;
- потяг до знань і необхідність працювати;
- прагнення до самостійності й економічна залежність від батьків;
- професійний статус і потреби сучасного ринку праці;
- бажання вирішувати власні проблеми самостійно та реальна участь у прийнятті управлінських рішень [14].

Для налагодження системної і послідовної політики в сфері соціального становлення та розвитку молоді доцільно скористатися віковою періодизацією молоді. На кожному етапі перед молоді людиною стоять важливі завдання, які необхідно вирішити і від вирішення яких залежить подальше життя та соціальний розвиток особистості. Запорукою успішного становлення молоді на кожному етапі є постійна цілеспрямована та комплексна підтримка з боку держави, наявність механізмів взаємодії державних і недержавних соціальних інститутів, суть діяльності яких має бути спрямовано на оптимізацію процесу соціального становлення та розвитку молоді.

Серед вчених не існує одностайної думки щодо вікових меж та періодизації молоді. У науковій літературі пропонують різноманітні вікові рамки молоді – від 11 років у нижній межі до 35 років у верхній межі. Варіантів періодизації теж дуже багато.

Український вчений М. Перепелиця виокремлює три основні періоди в житті молоді: *перший* – період пошуку (коли молода людина обирає ким і якою їй бути); *другий* – період інтеграції у суспільство (початок трудової біографії у будь-якій сфері суспільно корисної праці); *третій* – період початку інтенсивної творчої праці (завершення процесу соціалізації) [15]. Науковці виокремлюють три основні молодіжні підгрупи, що мають конкретні устремління, ідеали, життєві пріоритети і позиції: перша (молодіжна) – 14 – 18 років; друга (середня) – 19 – 23 роки; третя (старша) – 24 – 28 (до 30) років.

Відповідно до Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” за нижню і верхню межі вікової періодизації молоді взято 14 і 35 років.

Узагальнення накопиченого матеріалу дає змогу запропонувати розподіл напрямів державної політики в окресленій сфері відповідно до певних періодів життя молодої людини (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл напрямів державної політики у сфері соціального становлення та розвитку молоді відповідно до періодизації життя молоді [16, 17]

Період життя молодої людини (приблизні вікові межі)	Основні соціальні завдання, що стоять перед людиною	Пріоритетні напрями політики держави для даного періоду
Рання юність, період пошуку 14 – 17 років	– вибір професії та відповідного навчального закладу для здобуття подальшої освіти	– якісна загальна середня освіта; – всебічна допомога молоді у виборі професії
Період навчання у вищих та професійно-технічних навчальних закладах 18 – 22 роки	– здобуття професійно-технічної, вищої освіти за обраною спеціальністю	– якісна вища та професійно-технічна освіта; – удосконалення системи вищої та професійно-технічної освіти; – забезпечення майбутньої конкурентоздатності молоді на ринку праці
Період початку трудової біографії 23 – 25 років	– пошук першого робочого місця; – здобуття першого трудового досвіду; – визначення місця проживання, вирішення житлового питання	– підтримка молоді, що вперше шукає роботу; – надання першого робочого місця; – підтримка підприємницької ініціативи та діяльності молоді
Період інтенсивної творчої праці, самореалізації 26 – 35 років	– кар’єрний ріст; – утвердження соціального статусу; – придбання власного житла; – матеріальний добробут; – економічна самостійність	– проведення ефективної політики економічного розвитку держави; – створення нових робочих місць; – підвищення платоспроможності молоді

Таким чином, діяльність держави в сфері соціального становлення та розвитку молоді полягає у: всебічному сприянні задоволенню молодими громадянами своїх потреб; створенні умов для саморозвитку, самореалізації особистості, досягнення нею самостійності; сприянні інтеграції молоді в життєдіяльність суспільства як системи.

Державна підтримка процесу соціального становлення та розвитку молоді повинна бути не хаотичною чи фрагментарною. Це має бути комплексна, добре спланована на довго-, середньо- та короткотермінову перспективи політика, результатом якої має стати всебічно та гармонійно розвинена, економічно самостійна та матеріально забезпечена молода особистість. Проте не досить лише створити умови для позитивно-мотиваційної діяльності, передусім потрібно сформувати у молоді вміння аналізувати своє становище, здатність нести відповідальність за свої вчинки, приймати рішення, здійснювати реальну суспільну діяльність і розвивати необхідні для такої діяльності навички та вміння.

З наведеного вище можна зробити певні узагальнення та **висновки**.

Суть соціального становлення та розвитку молоді полягає у різнобічному включенні молодих людей у всі сфери життєдіяльності суспільства – економічну, політичну, духовну, культурну.

Процес соціального становлення та розвитку молоді є об'єктом державної політики. Окремо як галузь політики він не розглядається, однак є найголовнішою метою молодіжної політики. Основними напрямками державної політики в означеній сфері є: освіта, зайнятість, рівень життя, здоров'я, житлові умови, культурний розвиток молоді, її правовий та соціальний захист та участь молоді в політичному житті. Держава повинна сприяти реалізації економічних, соціальних, політичних і духовних інтересів юнаків і дівчат. Особливу увагу треба звертати на вирішення соціальних проблем молоді. Запропонований розподіл пріоритетності напрямів державної політики за віковою періодизацією може посприяти ефективному стратегічному плануванню і чіткіше окреслити основні завдання держави в процесі соціального становлення та розвитку молоді.

Подальші дослідження будуть стосуватися аналізу соціально-економічного становища сучасної української молоді та розгляду актуальних соціальних проблем молоді з метою надання пропозицій щодо напрямів вдосконалення державної політики в сфері соціального становлення та розвитку молоді.

Література

1. Гуцалова М. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики / Марина Гуцалова // Сучасна українська політика [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. — 2011. — № 22. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sup/2011_22/Rozdil_2/10_Gutsalova.pdf.
2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України № 2998- XII від 05.02.1993 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
3. Соціологія [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. Г. Городяненка. — К. : Видавничий центр "Академія", 2006. — 544 с.
4. Там само. — 544 с.
5. Галус О. М. Соціалізація особистості: сутність, концептуальні підходи у наукових теоріях, напрямках, школах / О. М. Галус // Збірник наукових праць Національної академії

Державної прикордонної служби України [Текст]. — 2009. — № 48. — С. 14—20. — (Серія “Педагогічні та психологічні науки”).

6. Михайлишин Г. Й. Соціалізація особистості у світоглядній парадигмі освіти / Г. Й. Михайлишин // Гілея [Електронний ресурс] : наук. вісн. — 2012. — № 67. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_67/Gileya67/F55_doc.pdf.

7. Соціологія: словник термінів і понять [Текст] / за ред. Є. А. Біленького і М. А. Козловця. — К. : Кондор, 2006. — 372 с.

8. Циба В. Т. Теоретичні засади соціальної психології: системний підхід [Текст] : монографія. — К. : Університет “Україна”, 2011. — 359 с.

9. Філіппов Ю. М. Основні аспекти трудової соціалізації молоді в діяльності громадських організацій / Ю. М. Філіппов // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка [Текст]. — 2010. — № 9 (196). — С. 122—131. — (Серія “Педагогічні науки”).

10. Булатов М. О. Філософський словник [Текст] / М. О. Булатов. — К. : Стило, 2009. — 575 с.

11. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні...

12. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні [Електронний ресурс] : Декларація Верховної Ради України № 2859-ХІІ від 15.12.1992 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.

13. Гуцалова М. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики...

14. Редько О. Ф. Проблеми соціології молоді / О. Ф. Редько // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка : зб. наук. пр. : у 2 т. Т. 2. — Вип. 74. — Чернігів : ЧДПУ, 2009. — С. 114—117. — (Серія “Психологічні науки”).

15. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональні аспекти). — К. : Український інститут соціальних досліджень ; Український центр політичного менеджменту, 2001. — 242 с.

16. Там само. — 242 с.

17. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні...

M. Melnyk

PROCESS OF SOCIAL FORMATION AND DEVELOPMENT OF YOUTH AS THE OBJECT OF STATE POLICY

The essence of the concept of “social formation and development of youth” is revealed. The parts of the process of social development and development of youth are determined. The basic objectives and principles of state policy to promote integration of young people into society are given. The basic ways of state policy in the field of social formation and development of youth in Ukraine are defined.

Key words: social formation and development of youth, identity, socialization, self-determination, economic independence, youth policy, youth, education, employment, housing.